نیولیبراڵیزم

پێشەکیی کتێبی "کورتەمێژووی نیولیبراڵیزم"

داڤید هارڤەی

وەرگێڕانی: هاوار محەمەد

مێژوونووسە داهاتووگەراکان[١] سالانی ١٩٧٨-١٩٨٠ بە خاڵێکی وەرچەرخانی شۆڕشگێڕانە لە مێژووی جیهانی کۆمەڵایەتی و ئابوریدا دادەنێن. لە ساڵی ١٩٧٨ دا، "دینگ خیاوبینگ"[٢] یەکەم هەنگاوی یەکلاکەرەوەی بەرەو لیبراڵیزەیشن هەڵگرت بۆ ئازادکردنی ئابوورییەک کە کۆمۆنیزم لە وڵاتێکدا بەڕێوەی دەبرد، کە پێنج لەسەر یەکی دانیشتوانی جیهانی پێکدەهێنا. ئەو ڕێڕەوەی کە دینگ گرتبوویە بەر، ئامانجی ئەوە بوو لە ماوەی دوو دەیەدا، چین لە دەوڵەتێکی دواکەوتووی دوورەپەرێز و بەسەرخۆدا داخراوەوە بگۆڕێت بۆ ناوەندێکی کراوە بەسەر دینامیکییەتی سەرمایەدارییدا، ئەوەیش بە تێکڕای گەشەکردنێکی خێرا و بەردەوام کە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا نمونەی نەبێت. لەبەرەکەی دیکەی دەریای ئارامدا و لە هەلومەرجێکی تەواو جیاوازدا، پاوڵ ڤۆلکەر[٣] کە لەو کاتەدا کەسێکی زۆردیار نەبوو (لە ئێستادا ناوبانگی بڵاوە)، سەرکردایەتیی بانکی یەدەگی فیدراڵیی ئەمریکیی لە مانگی تەموزی ١٩٧٩دا گرتەدەست، لە ماوەی چەند مانگێکی کەمدا گۆڕانکارییەکی دراماتیکی [و خێرا]ی لە سیاسەتی دراوی ئەمریکیدا دروستکرد، لەو کاتەیشەوە بانکەکە پێشەنگیی جەنگێکە کە دژ بە هەڵاوسان بەرپای کردووە بەبێ ئەوەی سەرنج لە ئاکامەکانی بدات (بە تایبەتیش ئەو دەرەنجامانەی کە پەیوەندییان بە بێکارییەوە هەیە). لە بەری ئەتڵەسیشدا، مارگرێت تاتچەر[٤] لە مانگی نیسان/ئەپریلی ١٩٧٩ دا، کە تازە بە سەرۆکوەزیرانی بەریتانیا هەڵبژێردرابوو، ویلایەتەکەی دەستی پێکرد و ئەمەیش هێزی ئەوەی پێدابوو سنوورێک بۆ دەسەلاتی سەندیکا کرێکارییەکان دابنێت و کۆتایی بە حاڵەتی نەخوازراوی ئەو داکشانە هەڵئاوساوییە[٥] بهێنێت کە لە دەیەی پێشوودا وڵاتەکەی گرتبووەوە.

پاشان لە ساڵی ١٩٨٠دا ڕۆناڵد ڕەیگان[٦] بە سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکان هەڵبژێردرا، بە بلیمەتی و کاریزمایی کەسییانەی خۆی توانیی ویلایەتە یەکگرتووەکان سەرلەنوێ بخاتەوە سەر ڕێگای بوژانەوە و هەستانەوەی ئابوری، ئەوەیش لەڕێگەی پشتیوانیکردن لە هەنگاوەکانی فۆلکەر، لە بانکی یەدەکی فیدراڵیدا و تێکەڵکردنی بەو سیاسەتانەی کە ئامانجیان ئەوەبوو سنوورێک بۆ هێزی کار دابنێن، هەروەها سەربەستکردنی کەرتی پیشەسازی و کشتوکاڵ و ڕزگارکردنی سامان و سەروەتەکان لەو کۆتوبەندە ڕێکخەرییانەی کە بەسەریاندا سەپێنرابوو، ئینجا ئاگاداریکردن و پاراستنی هێزی پارە، لە یەک کاتدا، هەم لە ناوەوە و هەم لەسەر شانۆی جیهانی. لەم سەنتەرە زۆروزەبەندە هەژێنەرانەوە، شتێکی وەک پاڵهێزی شۆڕشگێڕی لە پانتاییەکی بەرفراواندا بڵاوبوویەوە و دەنگدانەوە و بەدەمەوەچوونیشی سەرلەنوێ جیهانی دەوروبەرمانی بەشێوەیەکی تەواو جیاواز داڕشتەوە.

وەرچەرخانی وەها بەرفراوان و قوڵ بەڕێکەوت ڕوونادەن، لەبەرئەوەی ناوەڕۆکی بابەتەکەیە گەڕانە بەدوای چیەتیی ئەو کەرەستە و ڕێگایانەدا کە بەهۆیەوە پێکهاتەی ئابوریی نوێ –کە زۆر جار دەخرێتە ژێر دەستەواژەی "جیهانگیری"یەوە- لە هەناوی قۆناغە کۆنەکانی پێشترییەوە، هێنرایە دەرێ. هەریەکە لە فۆلکەر و ڕەیگان و تاتچەر و دینگ خیاوبینگ ئەو ئەرگومێنتانەی کەمینە[٧]یان وەرگرت کە سەردەمێکی درێژبوو بڵاوبووبوونەوە، ئەمان گۆڕییان بە ئەرگومێنتەکانی زۆرینە[٨] (لە هەموو حاڵەتەکاندا ئەمە بە بێ ململانێیەکی درێژ ڕووینەدا). ڕەیگان نەریتی کەمینەی لەنێو حیزبی کۆمارییدا زیندووکردەوە، کە مێژووەکەی هی سەردەمی باری گۆلد ووتەر[٩] بوو لە سەرەتای شەستەکاندا. بینگیش قەڵەمڕەوی سەروەت و دەسەڵاتی هەڵکشاوی لە یابان و هۆنگ کۆنگ و سەنگافورە و کۆریای باشووردا دەبینی، بۆیە لەبری پلانی ئابووریی سەنترالی، کاری کرد بۆ کۆکردنەوەی هێزەکانی کۆمۆنیزمی بازاڕ و هەوڵیدا بیقۆزێتەوە و بەکاری بهێنێت بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی چینی و هەنگاوێک بیباتە پێش. فۆلکەر و تاتچەریش لە سایەی ئاڵۆزییەکی ڕێژەییدا، دۆکترینێکی دیاریکراویان بەرهەمهێنا، کە بە "لیبرالیزمی نوێ"[١٠] ناوزەد کرا و کردیانە بنەمای سەنترالّ بۆ ئاراستەکردنی فیکری ئابوری و بەڕێوەبردن. ڕێک ئەم دۆکترینە -ئەسڵەکانی و هەڵکشانی و ناوەڕۆکەکانی- ئەو شتەیە کە لەم کۆنتێکستەدا بایەخی پێدەدەم.

نیولیبراڵیزم بەر لە هەر شتێک تیۆرێکە دەربارەی پراکتیکی سیاسی و ئابوری، بڕوای وایە باشترین ڕێگا بۆ باشترکردن و بەرزکردنەوەی دۆخی مرۆیی وا لە ئازادکردنی ئازادی و لێهاتوویە داهێنەرییە بازرگانییەکانی تاکەکەسدا[١١]. لەنێو چوارچێوەیەکی دامەزراوەیی گشتیدا، کە بەتوندی پارێزگاری لە مافەکانی خاوەندارێتیی تایبەت و ئازادیی بازرگانی و ئازادیی بازاڕە ئابوورییەکان، دەکات. لەم تیۆرەدا ڕۆڵی دەوڵەت وا لە دۆزینەوەی پارێزبەندیی ئەو چوارچێوە دامەزراوەییەدا کە بۆ ئەو پراکتیکانە گونجاوە. بۆ نمونە لەسەر دەوڵەت پێویستە گەرەنتیی بەها

و سەلامەتیی سامانە داراییەکان بکات؛ دەبێت پەیکەربەندی و وەزیفە سەربازی و بەرگری و ئاساییشی و دادوەرییەکان دابمەزرێنێت بۆ پاراستنی مافەکانی موڵکایەتیی تایبەت و لە کاتی پێویستیشدا هێز بەکاربهێنێت بۆ دەستەبەرکردنی کاری بازاڕەکان بەشێوەیەکی گونجاو. هەروەها دەبێت دەوڵەت، لە دۆخێکدا کە بازاڕی ئابوری (لە بوارەکانی وەکو زەوی و ئاو و فێرکردن و چاودێریی تەندروستی و دەستەبەری کۆمەڵایەتی یان پیسبوونی ژینگەدا) لەئارادانەبێت، بازاڕ پەیدابکات، تەنانەت ئەگەر پێویست بێت لەرێگەی دەستێوەردانی ڕاستەوخۆوە ئەم کارە بکات. لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەم ئەرکانەوە، دەوڵەت هەرگیز بۆی نییە سەرکێشی و دەستێوەردان بکات. بەتایبەت لە بواری ئابورییدا پێویستە دەوڵەت بەردەوام کەمترین دەستێوەردانی پێویست لە بازاڕەکاندا بکات (دوای ئەوەی ئەم بازاڕانە دادەمەزرێنێت یان پەیدایان دەکات)، چونکە بەپێی ئەم تیۆرە، دەوڵەت ناتوانێت زانیاریی پێویست بەدەستبهێنێت کە توانای ئەوەی پێبدات لێکدانەوە و خەملاندن بۆ ئاماژەدەرەکانی بازاڕ (نرخەکان) بکات، یان پێشبینیان بکات؛ هەروەها لەبەرئەوەی گروپەکانی فشار و بەرژەوەندییە بەهێزەکان (بەتایبەتیش لە دەوڵەتە دیموکراسییەکاندا) هەمیشە دەستێوەردانەکانی دەوڵەت بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان دەشێوێنن و دەقۆزنەوە.

لە حەفتاکانەوە، هەردوولایەنی بیرکردنەوە و پراکتیکی سیاسی-ئابوری، سەرلەبەر وەرچەرخانێکی ڕوون و ئاشکرا و بەهێزیان بەرەو نیولیبراڵیزم بەسەردا هات. بەربەرەڵایی و سەربەستکردنی ئابووری لە کۆتوبەند و ڕێکخستنەکان و کشانەوەی دەوڵەت بۆ دەرەوەی چوارچێوەی چەندین بواری چاودێریی کۆمەڵایەتی، لە هەموو شوێنێکی جیهاندا و لە بەرفراوانترین پانتاییدا باو و بەربڵاو بوو. زۆرینەی هەرە زۆری دەوڵەتان –هەم ئەوانەی کە تازە "لە سکەدرابوون"[١٢] دوای ڕووخانی یەکێتیی سۆڤیەت و هەمیش دەوڵەتانی چاودێریی کۆمەڵایەتی و سۆشیالدیموکراتی تەرزی کۆن، وەکو سوید و نیوزلەندا- نوسخەیەکی چاککراوی تیۆری نیولیبراڵیزمیان هەڵگرتەوە، هەندێجار بە خۆشیی خۆیان و هەندێجاریش لە ژێر فشارە ناچارکەرەکاندا، بەم هۆیەشەوە لایەنیکەم هەندێک سیاسەت و پراکتیکی خۆیان گۆڕی. تەنانەت باشوری ئەفریقای پاش ئاپارتاید"[١٣]، بەخێرایی باوەشی بۆ نیولیبراڵیزم گرتەوە؛ وایش پێدەچێت، وەک دواتر دەبینین، کە وڵاتی چینیی نوێیش بە هەمان ئاراستەدا دەڕوات. وێڕای ئەمەیش، لەمڕۆدا بانگەشەکارانی نیولیبراڵیزم لە بوارەکانی پەروەردە و فێرکردن (زانکۆکان و چەندین پەیمانگای لێکۆڵینەوە)، ئامرازەکانی ڕاگەیاندن، هۆڵەکانی کۆبوونەوەی ئەنجومەنەکانی بەڕێوەبردنی کۆمپانیا گەورەکان و دامەزراوە داراییە جیاوازەکان، دامەزراوەکانی هەستیارەکانی دەوڵەت (وەزارەتەکانی خەزێنە و بانکە ناوەندییەکان)، دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان وەکو سندوقی دراوی نێودەوڵەتی (IMF) و ڕێکخراوی بازرگانیی جیهانی (WTO) و بانکی نێودەوڵەتی و چەندین دامەزراوەی دیکەدا، کە جوڵەی دارایی و بازرگانیی جیهانی ڕێکدەخەن، پێگەی زۆر

کاریگەرییان گرتووە. بە کورتی، نیولیبرالێزم وەک مۆدێلێکی گوتار هەژموونی خۆی سەپاندووە و کاریگەریی بەرچاوی لەسەر شێوازەکانی بیرکردنەوە هەیە، تا ئەو ڕادەیەی ئاوێزانی عەقڵ یان هەستی سەلیم و باو[١٤] بووە و بۆتە کلێشەیەک بۆ تەفسیرکردن و تێگەیشتن لە جیهان و شێوازی ژیان لەو جیهانەدا.

بەڵام وا پێدەچێت پرۆسێسی نیولیبرالیزم ئاکامی زۆر "خاپوورکردنی داهێنەرانە"[١٥]ی لەگەڵدا بووە، نەک تەنیا شکاندنی چوارچێوە و هێزە دامەزراوەییەکانی پێشتر (کە تەنانەت تەحەدای فۆرمە تەقلیدییەکانی دەوڵەتی حاکمیەت[١٦]ی کردووە)، بەڵکو شکاندنی دابەشکردنەکانی کار، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، خزمەتگوزارییەکانی چاودێریی کۆمەڵایەتی، پێکهاتە تەکنۆلۆژییە جیاوازەکان، شێوازەکانی ژیان، بیرکردنەوە، چالاکی بەرهەمهێنانەوە و زۆربوون، پەیوەندی بە زەوی و نەریتە هەستەکی و ویژدانییەکانیش. نیولیبرالێزم پێی‌وایە پەیوەندییە ئاڵوگۆڕکارییەکان لە بازاڕی ئابووریدا «لەخۆیدا بەهایەکی ئەخلاقییە، دەتوانێت ببێتە ڕێنمای کار بۆ کردەی مرۆیی بەسەرجەم شێواز و فۆرمەکانییەوە و، جێگیرەوەی سەرجەم بیروباوەڕە ئەخلاقییەکانی پێشتریشە)، هەر لەبەرئەمەیش جەخت لەسەر پەیوەندییە گرێبەستییەکان»[١٧] لە مەیدانی بازاڕدا، دەکاتەوە. هەروەها باوەڕی بە توانای بەرزکردنەوەی خێروبێرە کۆمەڵایەتییەکان هەیە تا دوا سنووری خۆی، ئەوەیش لەڕێگەی بەرفراوانکردنی تەوەری مامەڵەکانی بازاڕەوە تا دوایین ڕادەی خۆی، بۆیە هەوڵدەدات سەرجەم شێوازی کردەی مرۆیی بخاتە نێو پانتایی بازاڕەوە. ئەمەیش بە زەرووڕەت پێویستی بە داهێنانی تەکنۆلۆژیای جیاوازی زانیاری و دۆزینەوەی تواناکانی کەڵەکەڵکردن و خەزنکردن و گۆڕین و شیکردنەوە و بەکارهێنانی ڕێسای زانیارییە زۆروزەبەندەکان هەیە، بۆ ڕێنماییکردن و ئاراستەکردنی بڕیارەکان بەدرێژایی مەیدانی بازاڕی جیهانی، ڕێک لێرەدایە کە نیولیبرالێزم بایەخێکی ئێجگار زۆر بە تەکنۆلۆژیای زانیاری دەدات (ئەمەیش وای لە هەندێکیان کرد کرد کە سەرهەڵدان و پەیدابوونی جۆرێکی نوێی "کۆمەڵگەی زانیاری" ڕابگەیەنن). ئەم تەکنۆلۆژیایانە پشتیان بەست بە چڕبوونەوەی زیاتری مامەڵە شوێنی و کاتییەکانی بازاڕ، بۆیە پاڵهێزێکی بەهێزیان بەرهەمهێنا بەرەو ئەو شتەی کە لە جێیەکی تردا ناومناوە "چڕبوونەوەی کاتەکی-شوێنەکی"، بە جۆرێک کە لەگەڵ بەرفراوانبوونی مەودای جوگرافی (لەبەرئەمەیە کە ئەوەندە جەخت لەسەر بایەخی "جیهانگیری" دەکرێتەوە) و کورتبوونەوەی کاتی گرێبەستی بازاڕدا، سوود زیاتر دەبێت. ئەم لەپێشترێتییەی کە کاتی ماوە کورت هەیەتی تەریب و هاوتایە بە وەسفە بەناوبانگەکەی لیوتار بۆ حاڵەتی "پۆستمۆدێرنیتی"، کە تێیدا "گرێبەستی دەستبەجێ و کاتی" جێگای "دامەزراوە هەمیشەییە پیشەیی و عاتیفی و ڕەگەزی و کەلتوری و خێزانی و نێودەوڵەتییەکان و ئینجا دامەزراوەی کاروباری سیاسییش" دەگرێتەوە. وەک پێشتر لە کتێبی "دۆخی پۆستمۆدێرنیتی"دا وتوومە، ئەو ئاکامە کولتوورییانەی کە لەم هەژموونە ئەخلاقییەی بازاڕ دەکەونەوە، زۆروزەبەند و پێکەوەبەستراون.

لە کاتێکدا لەمڕۆدا چەندین گێڕانەوەی گشتی هەیە دەربارەی گۆڕانە جیهانییەکان و شوێنەوار و کاریگەرییەکانی ئەم گۆڕانانە، ئەوەی بەگشتی نیمانە و نوقسانە چیرۆکێکی سیاسی/ئابوریی نیولیبرالێزمە: لە کوێوە هاتووە و چۆن بە وەها گشتگیرییەک لە سەر شانۆی جیهانی بڵاوبۆتەوە؟ هەروەها بە ئومێدم بەیەکداچوونە ڕەخنەییەکان لەگەڵ ئەم گێڕانەوەیەدا ئاماژەبدەن بە بوونی چوارچێوەیەک بۆ دیاریکردن و دامەزراندنی ڕێککارییە سیاسی و ئابورییە ئەڵتەرناتیڤەکان.

لەم دواییانەدا سوودم وەرگرت لەو گفتوگۆیانەی کە لەگەڵ "جیرار دومینیل" و "سام گیندن" و "لیۆ پانچیچ"دا ئەنجاممداون، قەرزی ماوەیەکی پێشتریشم لەئەستۆیە، هی "ماسیۆ میوشیی" و "جیۆڤانی ئەریگی" و "پاتریک بۆند" و "سیندی کاتز" و "نیل سیمیس" و "پیترەل ئۆلمان" و "ماریا کایکا" و "ئیریک سۆنگیدۆ"یە، کە لە کۆنگرەیەکدا دەربارەی نیولیبرالێزم، بە چاودێریی دامەزراوەی "ڕۆزا لۆکسمبۆرگ" لە بەرلین، لە تشرینی دووەم/نۆڤێمبەری ٢٠٠١ ڕێکخرابوو، لەگەڵیاندا کۆبوومەوە و ئەمەیش وەک مەشخەڵێک بوو کە وای لێکردم گرنگی بەم بابەتە بدەم.

---

[1] Future historians

[2] Deng Xiaoping

[3] Paul Volcher

[4] Margaret Tatcher

[5] Miserable inflationary

[6] Ronald Reagan

[7] minority

[8] Majoritarian

[9] Barry Goldwater

[10] neoliberalism

[11] Liberating individual entrepreneurial freedoms.

[12] newly minted

[13] Post-apartheid

[14] common-sense

[15] creative destruction

[16] state sovereignty

[17] contractual relations

سەرچاوەکانی وەرگێڕانی ئەم وتارە:

١- دیفد هارفي، الليبرالية الجديدة (موجز تأريخي)، ترجمة: مجاب الإمام، الناشر للنشر، العبيكان، الطبعة الأولى، ٢٠٠٨، ص١١-١٦.

2- David Harvey, A brief History of Neoliberalism, Oxford University Press, New York, 2005, Pp. 1-4.